

יב. המהפך שהראייה הנבואית עושה במתנבא (טו-יט)

אָבֵל עֲנִין 'ה' לא יִשָּׁג בְּהַקְשׁ (=בהגיון), אֲלָא בְּעֵדוּת, בְּאוֹתָהּ הָרְאִיָּה הַנְּבוֹאִית אֲשֶׁר בָּהּ יַעֲשֶׂה הָאָדָם כְּמַעַט נִבְדָּל מִמִּינוּ (=משאר המין האנושי), וַיִּדְבֶּק בְּמִין מְלֹאכִי, וַתִּתְחַדֵּשׁ בּוֹ רוּחַ אַחֲרָת. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "וַנְּהַפְכֶתָּ לְאִישׁ אַחֵר... וַיִּהְפֹּךְ לוֹ אֱלֹהִים לֵב אַחֵר" (שמ"א יו-ט), "וְרוּחַ לְבָשָׂה אֶת עַמְשִׁי" (דה"א יב, יט), "הִיְתָה עָלַי יַד ה'" (יחזקאל לו, א, מ, א), "וְרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי" (תהלים נא, יד) - כְּנֹוֹי לְרוּחַ הַקִּדְשׁ הַמְּלַבֶּשֶׁת (=העוטה) אֶת הַנְּבִיא - בְּעֵת הַנְּבוּאָה, וְאֵת הַנְּזִיר, וְאֵת הַמְּשִׁיחַ - כְּשֶׁנִּמְשַׁח לְכֹהֵנָה אוֹ לְמַלְכוּכָה בְּעֵת שִׁמְשֻׁחָהּ הַנְּבִיא, אוֹ בְּעֵת שִׁיעוּזָרָהּ ה' וַיִּשְׁיֶרְהוּ לְדַבָּר מֵהָ¹⁷⁹, אוֹ בְּעֵת שְׁמוּדִיעִים לְכַהֵן יִדְעֵת הַנְּעֻלָּם כְּאֲשֶׁר הוּא עוֹסֵק בְּאוּרִים וְהַתְּמִים¹⁸⁰. וְאִזּוֹ יִתְרוּ לְאָדָם הַסְּפִקוֹת הַקּוֹדְמִים אֲשֶׁר הָיָה מְסַפֵּק בָּהֶם בְּאֱלֹהִים (=בידיעת האלוהות), וַיִּזְלַל בְּאוֹתָם הַהַקְשִׁים שֶׁמְשַׁתְּמָשִׁים בָּהֶם לְהַשִּׁיג מֵהֶם דַּעַת הָאֱלֹהוֹת וְהִיחֹוד.

הערות - ילמד ענויים דרכו

179 מו"נ ב,מה: "הראשונה בדרגות הנבואה היא שמלווה את האדם סיוע אלוהי המניע אותו וממריץ אותו למעשה טוב גדול בעל ערך. כגון לחלץ ציבור של אנשים מעולים מידי ציבור של אנשים רעים, או לחלץ אדם מעולה גדול, או להשפיע טובה על אנשים רבים. והוא ירגיש בנפשו מניע ודחף לפעול. זה קרוי רוח ה', ועל האדם שמלווה אותו מצב זה אומרים: 'צלחה עליו רוח ה'...' רוח ה' כזאת לא גרמה לאיש מאלה להגיד דבר מה. אלא תכלית הכוח הזה לעורר את הזוכה לסעד אלוהי הזה למעשה מסוים, לא מעשה מקרי כלשהו, אלא להושיע עשוק, או (אדם) אחד חשוב, או ציבור, או למעשה שיגרום לזאת."

180 עיין ברכות לא,ב. וז"ל הרמב"ם במו"נ ב,מה: "הדרגה השנייה (ממדרגות נבואה, ועדיין אין הם נביאים) היא שאדם מרגיש כאילו דבר מה שרה עליו וכוח אחר מופיע עליו פתאום ומדובב אותו. אז הוא מדבר פתגמי חוכמה או שבח או דברי הטפה מועילים, או דברי הנהגה, או דברים אלוהיים. כל זה במצב של ערות ופעולת החושים כהרגלם. זה הוא אשר נאמר עליו שהוא מדבר 'ברוח הקודש'... כן כל כהן גדול הנשאל באורים ותומים הוא ברמה הזאת, כלומר, כפי שצינו, שכונה שורה עליו ומדבר ברוח הקודש... כן היה באותה רמה זכריהו בן יהוידע הכהן כי נאמר עליו: 'רוח אלוהים לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן ויעמד מעל לעם ויאמר להם: כה אמר האלוהים...' חייבים אנו לעורר תשומת לב לכך שדוד ושלמה ודניאל הם ברמה זאת, ואינם ברמתם של ישעיה וירמיה ונתן הנביא ואחיה השילוני והדומים להם. כי אלה, כלומר דוד ושלמה ודניאל, דיברו ואמרו מה שאמרו ברוח הקודש בלבד."

מסלול 1: יום ה לפרשת וארא

מסלול 2: יום ב לפרשת וארא

וְאִזְיָהוּהָיָה הָאָדָם - עֹבֵד, (ש)חֹשֶׁק בְּנַעֲבָדוֹ, (וש)מוֹסֵר נַפְשׁוֹ¹⁸¹ בְּאֶהְבְּתוֹ, ¹⁸² לְגִדְלָל (=בשם

הערות - ילמד ענוים דרכו

181 לכן רק עם ישראל מצווים על מצוות קידוש השם, כלשון הכתוב וכלשון הרמב"ם בהל' יסודי התורה ה,א: "כל בית ישראל מצווין על קידוש השם הגדול הזה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל". וכן בספר המצוות מ"ע ט: "וזאת היא מצוות קידוש השם, המצווים בה בני ישראל בכללם, ורצה לומר: מסירת נפשנו למות ביד האונס על אהבתו ית' ואמונת יחודו... ולשון ספרא: 'על מנת כך הוצאתי אתכם מארץ מצרים - על מנת שתקדשו שמי ברבים'. ובגמרא סנהדרין אמרו: 'בן נח מצווה על קדושת השם או אינו מצווה? תא שמע: שבע מצוות נצטוו בני נח, ואם אתה אומר כן - תמניא הו'. הנה כבר התבאר לך שהיא מכלל מספר המצוות שהם חובה לישראל ולקחו ראייה על מצווה זו מאמרו: 'ונקדשתי בתוך בני ישראל'".

182 עיין ברמב"ם הל' יסודי התורה, שלאחר שביאר בפרק א את מצוות ידיעת מציאות ה', אחרותו ואי הגשמתו (בהוכחות שכליות, ללא אזכור ההתגלות ויציאת מצרים), ביאר בפרק ב את מצוות אהבת ה' ויראתו: "האל הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבו וליראה אותו, שנאמר: 'ואהבת את ה' אלוהיך', ונאמר: 'את ה' אלוהיך תירא'". משמע שאין צורך בהתגלות על מנת להגיע לאהבה ויראה. ואכן ביאר הרמב"ם שהדרך להגיע ליראה ואהבה היא בהתבוננות בחכמת האל בעולם - שם ב,ב: "והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהן חכמתו, שאין לה ערך ולא קץ - מיד הוא אוהב ומשבח ומפאיר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול. כמו שאמר דוד: 'צמאה נפשי לאלוהים לאל חי'. וכשמחשב בדברים האלו עצמן, מיד הוא נרתע לאחוריו, ויפחד, ויודע שהוא בריה קטנה, שפלה, אפלה, עומדת ברעת קלה מעוטה, לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד: 'כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך... מה אנוש כי תזכירני'. ולפי הדברים האלו אני מבאר כללים גדולים ממעשה רבון העולמים, כדי שיהיו פתח למבין לאהוב את השם, כמו שאמרו חכמים בענין אהבה: 'שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם'". בשני הפרקים שלאחר מכן עסק הרמב"ם במעשה בראשית ובמעשה מרכבה, ואחריהם עבר למצוות קידוש השם. רק אחר כך, בפרקים ז-י, עסק הרמב"ם בנבואה כבסיס המחייב את האמונה בתורת משה. הרי שלדעתו האהבה, היראה ומסירות הנפש אינן תלויות בנבואה. אמנם בסוף הל' תשובה הוסיף הרמב"ם: "דבר ידוע וברור שאין אהבת הקדוש ברוך הוא נקשרת בלבבו של אדם, עד שישגה בה (=באהבה) תמיד, כראוי, ויעזוב כל מה שבעולם חוץ ממנה. כמו שציווה ואמר: 'בכל לבבך ובכל נפשך', אינו אוהב הקדוש ברוך הוא אלא כדעת שידעהו. ועל פי הדעה תהיה האהבה, אם מעט מעט ואם הרבה הרבה. לפיכך צריך האדם ליחד עצמו להבין ולהשכיל בחכמות ותבונות, המודיעים לו את קונו, כפי כוח שיש באדם להבין ולהשיג, כמו שבארנו בהלכות יסודי התורה". כלומר אמנם אדם מגיע לאהבה ויראה כלשהי על ידי שמכיר במעלת קונו בהסתכלות בטבע, אבל ידיעת קונו עולה כאשר הוא מסתכל בחכמתו המתגלית בתורה, ועוד יותר בדברים שמקבל בנבואה שאין שכלו מצליח להגיע ולהשיג, ואז האהבה עולה פי כמה וכמה! ושם כותב הרמב"ם את מעלת האהבה הזאת: "וכיצד היא האהבה הראויה? הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה, יתירה, עזה מאוד, עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה', ונמצא שוגה בה תמיד כאילו חולה חולי האהבה, שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה והוא שוגה בה תמיד, בין בשבתו, בין בקומו, בין בשעה שהוא אוכל ושותה. יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו, שוגים בה תמיד, כמו שציוונו: 'בכל לבבך ובכל נפשך'. והוא ששלמה אומר דרך משל: 'כי חולת אהבה אני'. וכל שיר השירים משל הוא לעניין זה". נמצא שהאהבה והיראה שבתחילת הל' יסודי התורה, המבוססות על השגת השכל והופעת האלוה בטבע, הן אהבה

מסלול 1: יום ה לפרשת וארא
מסלול 2: יום ב לפרשת וארא

גודל) מה שִׁמְצָא מֵעֲנַג הַדְּבָקוֹת בּוֹ וְהִנְזַק וְהַצֵּעַר בְּרַחֲוֹק מִמֶּנּוּ. (זאת) בְּנִגּוּד לְמִתְפַּלְסָפִים שְׂאִינָם רוֹאִים בְּעִבּוּדַת אֱלֹהִים אֲלָא נְמוּס טוֹב, וְאַמִּירַת הָאֲמַת בְּגִדְל אוֹתוֹ עַל שְׂאָר הַנְּמִצָּאוֹת, כְּמוֹ שְׂרָאוּי שֶׁתִּגְדֵּל הַשְּׂמֶשׁ עַל שְׂאָר הַנְּרָאִים, וְשְׂאִין בְּכַפְיָה בְּאַלְהִים יוֹתֵר מְאֹשֶׁר פְּחִיתוֹת הַנְּפֶשׁ הַמְרָצָה (=המעוניינת) בְּשִׁקְרָ.

זז

אָמַר הַכּוּזָרִי: כְּכֹר הַתְּבָאָר לִי הַהֶבְדֵּל בֵּין 'אֱלֹהִים' ו'ה', וְהַבְּנִתִי מֵהַ בֵּין אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וְאֱלֹהֵי אַרְיֶסְטוֹ, וְשֶׁה' - יִשְׁתַּוְּקֶקּוּ אֵלָיו הַשְּׁתוֹקֶקוֹת שֶׁבְּטַעַם וְרָאִיָּה (=שנובעת מחוויית ההשגחה ומראייה נבואית¹⁸³), וְאֱלֹהִים - יִטּוּ אֵלָיו בְּהַקְשׁ. וְאוֹתוֹ הַטַּעַם (=החווייה) יָבִיא אֶת מִי שִׁישִׁיגּוֹ לִידֵי מְסִירוֹת הַנְּפֶשׁ בְּאַהֲבָתוֹ וְהַמִּיתָה בְּעִבּוּר¹⁸⁴. וְ(אֵילוּ) זֶה הַהַקְשׁ יִרְאֶה (רק) שְׁתִּיבִים לְגִדְל אוֹתוֹ, כֹּל עוֹד לֹא יִזִּיק הַדְּבָר וְלֹא נִסְבֵּל בְּגִלְלוֹ טַרַח.

וְאֵין לְהֶאֱשִׁים אֶת אַרְיֶסְטוֹ אִם זְלוֹל בְּמַעֲשֵׂי הַחֻקִּים (=המצוות), הוֹאִיל וְהִיָּה מְסַפֵּק אִם יוֹדֵעַ זֹאת הָאֵל.

זי

אָמַר הַחֶבֶר: וּבְצִדְקָ סֶבֶל אַבְרָהָם מֵהַ שֶׁסֶבֶל בְּאוֹר כְּשֵׁדִים, וְאַחַר כֵּן הִיצִיאָה מְאֲרָצוֹ, וְאַחַר כֵּן הַמִּילָה, וְאַחַר כֵּן שְׁלוּחַ יִשְׁמַעְאֵל, וְאַחַר כֵּן עֲקֶדֶת יִצְחָק, הוֹאִיל וְרָאָה מֵהַ שְׂרָאָה מִן הַעֲנִיָּן הָאֱלֹהִי בְּטַעַם (=בחוויה) (ו) לֹא בְּהַקְשׁ, וְרָאָה שְׂאִין דְּבַר נַעֲלָם מִמֶּנּוּ (=מה) מְפֻרְטֵי בְּרוּאֵיו, וְרָאָהוּ גּוֹמֵל אוֹתוֹ עַל מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים לְשַׁעֲתָם, וּמְדַרְיִכוֹ בְּדַרְךְ הַיְשָׁרָה, עַד שֶׁלֹּא יִקְדִים וְלֹא יֵאָחַר אֲלָא בְּרִשׁוֹתוֹ. וְאֵיךְ לֹא יִזְלוֹל בְּהַקְשָׁיו הַקְּדוּמִים, וּכְמוֹ שֶׁדְרָשׁוּ הַחֻכְמַיִם ז"ל (שבת קנ"א) בְּ"וַיּוֹצֵא אוֹתוֹ הַחוּצָה" (בראשית ט"ו, ה): "אָמַר

הערות - ילמוד ענוים דרכו

שיש אחריה ספק ודופי (עיין הל' יסודי התורה ח, א), ואילו האהבה, היראה ומסירות הנפש הבאות מתוך התגלות ונבואה וחווית ההשגחה - הן אהבות טוטליות.

183 עיין במהדורת פרופ' שורץ שתרגם "בחוויה ובחזון", וכך יש לפרש את התרגום שלפנינו, וכמו שמבואר לקמן בפסוק שהביא: "טעמו וראו כי טוב ה'". רחוק לומר שכוונתו ל"טעם" במובן של התשוקה לאכול.

184 ריה"ל מסביר כאן שההארה הנבואית והמפגש בחוש עם ה' מביאים למסירות נפש. אך יש גם מהלך הפוך: חסרון במסירות נפש מצמצם את ההארה הנבואית והופעת השכינה על האדם או על ציבור, זאת אף שמצד הידע והלימוד הם מעולים. וכך אומרת הגמרא בברכות כ"א: "אמר ליה רב פפא לאביי: מאי שנא ראשונים דאתרחיש להו ניסא, ומאי שנא אנן דלא מתרחיש לן ניסא? אי משום תנווי - בשני דרב יהודה כולי תנווי בניזיקין הוה, ואנן קא מתנינן שיתא סדרי! וכי הוה מטי רב יהודה בעוקצין האשה שכובשת ירק בקדרה ואמרי לה זיתים שכבשן בטרפיהן טהורים אמר: הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא, ואנן קא מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא! ואילו רב יהודה, כי הוה שליף חד ססאניה - אתי מטרא, ואנן קא מצערנינן נפשין ומצוח קא צווחינן - ולית דמשגח בן! אמר ליה: קמאי הוו קא מסרי נפשיהו אקדושת השם, אנן לא מסרינן נפשין אקדושת השם". הרי לנו שככל שאדם מתאמץ בעבור השכינה - זוכה לגילוי שכינה שנותן לו כוח למסור נפשו יותר, וכן הלאה, בבחינת מצווה גוררת מצווה.

מסלול 1: יום ה לפרשת וארא

מסלול 2: יום ב לפרשת וארא

לו צא מאצטגנינות שלך", כלומר שצנהו לעזב חכמותיו ההקשיות כחכמת הפוככים וזולתה, ויקבל על עצמו עבודת מי שהשיג בטעם (=בחוויית ההשגחה והנבואה), כמו שנאמר (תהלים לד, ט): "טעמו וראו כי טוב ה'".

ובצדק נקרא ה': 'אלהי ישראל' (כפי שהובא לעיל בסעיף ג) - מפני שהראיה הזאת נעדרת מזולתם (=משאר העמים). ונקרא 'אלהי הארץ' - מפני שיש לה סגלה באוירה ובאדמתה ובשמייה (ש)עוזרת לזה, עם התנאים (=קיום המצוות) - אשר הם פעבודת האדמה וההכנה להצמחת המין הזה (כמבואר לעיל מאמר ב, ט-כ).

וכל הנוהגים לפי החק האללי - הולכים אחרי בעלי הראיה הזאת (אף שלא חוו את הראייה בעצמם), ותבטח (=ותמצא מנוח) נפשם בקבלה (=כמסורת הבאה) מהם, עם (=למרות) תמימות דבריהם (של הנביאים) ועבי (=חספוס) משליהם¹⁸⁵, מה שלא תבטח (תמצא מנוח) בקבלה מהפילוסופים עם (=למרות) דקות (=עדינות) דבריהם ויפי סדר חבריהם ומה שרומז עליהם מן המופת (=ההוכחות), אבל אין ההמונים הולכים אחריהם. כאלו נחה רוח האמת על הנפשות¹⁸⁶, כמו שנאמר (סוטה ט, ב): "נפרים דברי אמת"¹⁸⁷.

יג. רק מוסר הבא מגילוי נבואי

הינו מוסר מוחלט (יח-יט)

יח

אמר הכוזרי: אני רואה אותך תוקף את הפילוסופים ומיחס אליהם הפך מה שנתפרסם אודותם!¹⁸⁸ עד שכל מי שפרש והתנזר, נאמר שהוא "התפלסף" והלך שבי אחר דעת הפילוסופים, ואתה שולל מהם כל מעשה טוב!

הערות - ילמד ענוים דרכו

185 שהרי את אשר ניתן במראה הנבואה לא ניתן להוכיח בשכל. דומה הדבר למי שיש לו טביעת עין מהי הדרך הנכונה, ואתה הולך אחרי אף שאין הוא יכול לתת הוכחה או סימן שאכן זו הדרך. וכמו בהשבת אבידה שאמרו חז"ל (ב"מ כג, ב) שלתלמיד חכמים שאינו משנה בדיבורו משיבים את אבידתו כשאומר בטביעות עין שהיא שלו, אף שאין הוא יכול לתת סימן.

186 פסחים טו, א: "אמר להן: הלכה זו שמעתי ושכחתי. אלא, הנח להן לישראל אם אין נביאים הן - בני נביאים הן", כלומר וידעו מעצמם כיצד יש לעשות. ובלשון הפוסקים: "קול המון כקול שדי". מסביר ריה"ל כאן שבאומה יש תכונה סגולית כשל הנביא, שיודעים בטביעות עין מהי האמת, גם כאשר אין הוכחה שכלית לכך.

187 ערפילי טוהר עמ' ט: "עבודת אלוהים על ידי קרבנות היא עבודה מתקבלת אל הדמיון ההמוני הגס, ודווקא בזה מונחת נקודת גובהה. זה הדמיון אוצר בקרבו את ההארה היותר עליונה, כמו שאהבת החיים, קישור המשפחה, וכיוצא בריתוקי החיים, הינם אמיצים בדמיון ההמון, והביקורת באה ומחלשת אותם, עד שתבוא ההכרה העליונה (=הנבואה) ותשיב להדמיון ההמוני את רכושו, מזוקק ומוצדק בצדק נצחוני".

188 כלומר, הם אנשים המואסים בתענוגות העולם הזה ומקדישים עצמם לחכמה ודורשים מוסריות ומעשים טובים.

מסלול 1: יום ה לפרשת וארא

מסלול 2: יום ב לפרשת וארא

יט

אמר החבר: אכן מה שאמרתי - הוא עקר אמונתם! שתכלית ההצלחה לאדם אמן היא החכמה העיונית, והיות הנמצאות משכלות על ידי השכל בכח יעשה שכל בפעל, ואחר כך שכל נקנה קרוב לשכל הפועל, ולא יירא מהפליין¹⁸⁹. וזה לא ישלם (=יצליח) אלא בבילוי הימים במחקר ובהתמדת המחשבה, וזה לא ישלם (=יצליח) עם (ההתעסקות בעסקי העולם (החומרי)¹⁹⁰, ולפיכך ראו (הפילוסופים) להתנזר בענייני הממון והגדלה וההנאה והבנים, כדי שלא יטרדו אותם מן החכמה. וכאשר יהיה האדם חכם באותה התכלית המבקשת מהחכמה - לא יחוש למה שהוא עושה! כי הם אינם יראי חטא המקוים לקבל שכר על היראה ההיא, ואינם חושבים שאם היו גוזלים ממון ורוצחים היו נענשים על כך!¹⁹¹ אלא צונו על הטוב והזהירו מן הרע על (ה)דרך "היותר ראוי

הערות - ילמד ענוים דרכו

189 עיין מאמר א.א. ביאור קצר: יש מדע מעשי והוא העיסוק במלאכות ובהנהגת המדינה וכיו"ב מענייני צורכי הקיום הגופני, ויש "מדע עיוני" שהוא העיסוק בעולם הרוחני ובאלוהות, ויש אומרים גם בפסיקה. האדם לפני שלמד הוא "שכל בכוח" כי יש לו פוטנציאל לדעת אך אינו יודע. וכשלמד הוא "שכל בפועל". כשמפנים את ענייני הידיעות הללו הוא "שכל נקנה", ואז נדבק ב"שכל הפועל" שהוא המלאך / שכל נבדל הנמוך ביותר והקרוב ביותר לאדם.

190 זאת לעומת המאמין, שיודע שהעולם החומרי וטובותיו ניתנו לו מאת הבורא, וכל עוד מקשר הוא את ההנאה אל הבורא וזהו מקומו האישיותי - הוא מתחבר לה' יותר מאשר היה מסתגף; עיין מאמר ג.א.

191 לכאורה בתפיסה פשוטה, אדם שמתרחק מתאוות העולם הזה ללא ציפייה לגמול מגורם חיצוני, נעלה מאדם שעושה זאת בציפייה לקבל גמול מגורם חיצוני, שהרי הוא עושה זאת "לשמה". אולם זו רק הסתכלות חיצונית. "לשמה" היינו שאדם עושה דבר מתוך שמכיר בערך שלו. הפילוסוף אינו מתרחק מהתאוות מתוך שרואה בהן דבר שלילי, אלא כאמצעי ביניים בלבד בשלב הלימוד. דומה הוא לאדם שלומד רפואה הדרישות הלימודיות גרמו לו להתרחק מהתאוות, אולם ברגע שסיים את לימודיו הוא יחזור אליהן! זוהי התנהגות טקטית ולא מהותית. כלפי חוץ זה נראה שהם עושים "לשמה" יותר מבעל הדת המצפה לגמול, אולם באמת הם גרועים ממנו, שהרי בעל דת הנופל לתאוות העולם הזה יודע שאין מעשהו טוב. ריה"ל מתנחן אותנו לא להסתכל על המעשים אלא על היחס הפנימי של האדם כלפיהם! אדם טוב אינו אדם שעושה מעשים טובים אלא אדם שרואה במעשים אלו ערך!

ואכן היו כתות במהלך הדורות שהאינו שהאדם הנעלה שכבר השיג את האמיתות משוחרר מכל תביעה מוסרית.

גם אתאיסטים בני דורנו שדורשים מעצמם רמה מוסרית גבוהה, זאת מפני שהם חושבים שבכך יהיה טוב להם וטוב לעולם. אולם כאשר מול הטובה הזאת יהיה רווח גדול יותר, או כאשר שמירת מוסריותו תגרום לו הפסד או מוות - הוא יוותר על מוסריותו, שהרי תכליתה היא אושר חייו. אולם בעל הדת מכיר בכך שיש דבר גדול יותר מערך החיים שלו והוא הדבר האלוהי, והוא מוכן למסור נפשו בעבורו. וכל אותם אינם שומרי מצוות שיש בהם מסירות נפש על ערכים ואידיאלים - זאת מפני שהם מאמינים באלוהים (היינו דבר שגדול מהחיים שלהם), אלא שאין הם מזהים שהערכים הללו הם הופעה אלוהית.

בניגוד לפילוסוף, או למסתגף האתאיסט, הרמב"ם שכיוון את בעלי הדת ל"השגת המושכלות"

וְהַעֲדִיף, (וכן על דרך) הַהֲתַדְמוּת לְבוֹרָא אֲשֶׁר סִדֵּר אֶת הַדְּבָרִים עַל הַדֶּרֶךְ הַיּוֹתֵר טוֹבָה. וְיִצְרוּ חֻקִּים, וְהֵם הַנְּהַגוֹת שְׂאִינָן מְחִיבוֹת, אֲלֵא מִתְנוֹת, אֲלֵא אִם כֵּן הִיָּה בְּהֵן הַכְּרַח¹⁹². וְאִין הַתּוֹרָה כֵּן, אֲלֵא בְּחֻלְקִים הַחֲבֵרְתִּיִּים (=הַלְכוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ). שֶׁכֶּכֶר הַתְּבַאֵר בְּחֻכְמָה הַתּוֹרִית מֵה שְׁסוּבֵל יוֹצְאִים מִן הַפְּלֵל וּמֵה שְׂאִינֵנו סוּבְלָם¹⁹³.

הערות - ילמד ענויים דרכו

הסביר שידיעת ה' אינה כשאר הידיעות, שהן חיצוניות לאדם. הדבקות בה' על ידי הידיעה אותו ואת דרכיו היא בכך שאדם נדבק בדרכיו: "השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי", כמו שמסביר במו"ג, ג, ובהקדמה למשנה בעניין האיש החכם והטוב. אולם זאת מפני שהרמב"ם (בניגוד לפילוסוף) מאמין באלוה שפועל ועושה במציאות ומשגיח עליה, ובשל כך אי אפשר להידיבק בו אלא בידיעה ובחיקוי של דרכיו. נמצא שאצל הפילוסוף המעשה הטוב הוא טקטי ואילו אצל הרמב"ם הוא ערכי מהותי.

192 מלבי"ם בראשית כ"א: "ויאמר אברהם: כי אמרתי רק אין יראת אלוהים במקום הזה - הודיע לו שגם אם נראה איש או עם, שהוא פילוסוף גדול, וחקק לו נימוסים ישרים, והרגיל את עצמו במידות טובות על פי עצת שכלו, והוא עושה משפט וצדקה הכל על פי עצת שכלו, בכל זאת לא נוכל לבטוח על האיש ההוא או העם ההוא, שבעת תסיתהו תאותו לעשות רע שתמיד יגבר שכלו על תאוותו. כי בהיפך, עת תבער בו אש תאוותו אל אשת חן או הון רעהו באין רואה, אז גם שכלו ילך שולל לרצוח ולנאוף ולעשות כל רע. רק כוח אחד נמצא בנפש האדם, אשר בו נוכל לבטוח שלא נחטא, והיא מדת היראה השתולה בנפש, עד שממנה יסתעף סעיף אחד שהיא יראת אלוהים, עת תמלא הנפש מיראת אלוהים המשקיף על נגלהו ונסתריו והצופה אל כל מעשיו, אז גם עת יגבר עליו יצרו - יירא ויבוש מהמלך הגדול הרואה את כל מעשיו ויזהר מעשות רע, וכמ"ש: 'יראת ה' - מוסר חכמה'... הגם שראיתי עמך שהם בעלי מידות טובות, עושים משפט וצדקה, ולא ראיתי בס שום דופי, רק חסרון אחד שאין יראת אלוהים במקום הזה, [כי אי אפשר שיהיה בס יראת אלהים, רק אם מאמינים בהשגחה פרטית, שה' רואה וידוע ומשגיח על כל עלילות מצעדי גבר, לא אם יאמרו שהעולם קדמון ומתנהג בדרך הטבע]. והרגוני על דבר אשתי. לא אוכל לבטוח בס, שעת יראו אשה יפה ותבער בס אש התאוה, לא יוכלו לכבוש את יצרם ויהרגו אותי, אחר שלא יראו אלוהים. השכל לבדו ונימוסים השכליים לא יעמדו בפני זרועות התאוה".

ישאל השואל: וכי לא מצאנו אצל אתאיסטים, חילונים, פילוסופים - ערכים אמיתיים ומסירות נפש? התשובה היא שכן, מצאנו. אך ערכים אלו לא באו לעולם ולהם מההיגיון אלא מההתגלות האלוהית בעולם שהולידה ערך זה והוא הגיע אליהם. על פי ההיגיון אין סיבה למסור נפש בעבור דבר שהוא אמצעי בלבד כדי להגיע לידיעת האמת. רק דבר שגדול מהחיים יכול להוביל אדם למציאות נפשית טוטלית זו.

193 מי שבא מחוץ לתורה ורואה שמחללים שבת בעבור פיקוח נפש, אומר: אתם שומרים שבת רק מתי שנוח לכם! ואין זה נכון. הסיבה ששבת נדחית היא שיש ערך אחר גבוה ממנה: ערך החיים. ההכרעה אינה נובעת מנוחות אלא מהכרעה ערכית אלוהית. זאת בניגוד לפילוסוף או לאנשי המוסר החילוני, שהדרישה המוסרית ביסודה היא עניין טקטי להשגת נוחות, ולכן היא גם נדחית מפני נוחות אחרת.

מסלול 1: יום ה לפרשת וארא
מסלול 2: יום ב לפרשת וארא

שאלות מנחות:

- ✦ מה משותף לרוח הקודש ששורה על הנזיר, המלך המשוח, הכהן המשוח, השואל באורים ותומים והנביא?
- ✦ מדוע ה"אור החודר" ששורה על האדם מביא למהפך בעבודת ה' שלו? מדוע זה מביא למסירות נפש?
- ✦ היכן אנו נמצאים ביחס לעבודת ה', בסקאלה שבין "נימוס נאה" ל"מסירות נפש"? האם באמת אנו חיים ופועלים באופן ש"כי הם חיינו"? במה זה תלוי לפי ריה"ל?
- ✦ על מה מעידים עשרת הניסיונות שאברהם עמד בהם - על עוצמת בחירתו בטוב או על עוצמת הסגולה הנבואית שהתגלתה בו? מה פירוש המשנה: "עשרה ניסיונות... להודיע כמה חיבתו של אברהם אבינו"?
- ✦ מדוע ההמון נמשך דווקא אחרי הנביאים? האם זה קשור לוודאות הפנימית שקיימת בנביא, למסירות נפשו? או אולי למשהו שקיים בהמון דווקא?
- ✦ מה ההבדל בין בעל הדת שמתרחק מתאוות כדי לזכות לחיי העולם הבא או לקרבת ה' או להינצל מעונש, ובין הפילוסוף שעושה כן כדי להשיג את המושכלות?
- ✦ לפי המבט של ריה"ל האם יכול להיות שאתאיסט יהיה בעל מוסר מוחלט שאינו יחסי?
- ✦ מה ההבדל בין הפילוסוף שאינו עושה מעשי חסד כאשר ההפסד גדול מדי, לבין המאמין שאינו נותן צדקה מחשש שמא יזדקק לבריות?